

ПЕТРО ПЕТРОВИЧ ОРЛОВ (1899 - 1991)

М.Н. Гаврилюк

Petr Petrovich Orlov (1899-1991). - M.N. Gavrilyuk. - Berkut. 4 (1-2). 1995. - Biographical data about this famous explorer of birds on the Middle Dnieper area and in South-East Ukraine are presented. The list of main works is published.

Key words: P.P. Orlov, history.

На жаль, біографії багатьох відомих українських орнітологів, попри всі їх заслуги, залишаються досі мало відомими широкому загалу. До них належить і П.П. Орлов, який зробив вагомий внесок у розвиток вітчизняної орнітології та охорони природи. Цей короткий біографічний нарис і покликаний заповнити зяючу порожнечу. Складений він на основі деяких архівних матеріалів, спогадів викладача Черкаського педінституту О.М. Дудника та публікацій самого П.П. Орлова. Ми добре усвідомлюємо, що ця біографія значною мірою неповна, поки що дуже мало вдалося знайти про мелітопольський період життя і діяльності вченого.

Петро Петрович народився в с. В.-Тарасівці нинішньої Дніпропетровської області в родині селянина-бідняка. Вже в дитинстві починає спостерігати за птахами в околицях села. Після закінчення народної школи у 1914 р. вступає до Олександрівської учительської семінарії, яку закінчує в 1919 р. У 1919-1924 рр. працює вчителем у рідному селі. В 1924 р. П.П. Орлов поступає у Дніпропетровський інститут народної освіти (деякий час після революції так називалися університети), закінчує його в 1928 р. Після цього до 1931 р. працює в Запорізькому педагогічному технікумі викладачем природознавства та помічником директора по навчальній частині. У 1931 р. Петро Петрович поступає в аспірантуру до Харківського науково-дослідного зоо-біологічного інституту, де навчається до 1933 р. Цього ж року він приїздить у Черкаси. У новоствореному педінституті ученому пропонують посади декана природничого факультету і завідуючого кафедрою зоології.

Працюючи в Черкасах, П.П. Орлов проводить велику роботу по вивченню орнітофауни Середнього Придніпров'я. За 6 років - з 1935 по 1940 рр. - було зібрано величезний матеріал з території сучасних Черкаської, Кіровоградської, Полтавської і Дніпропетровської областей. Колекція опудал та тушок птахів налічувала понад 2000 екземплярів. Значним було також зібрання фотографій.

Одночасно вчений активно займається також популяризацією наукових знань про птахів та природоохоронною пропагандою. У 1939-1940 рр. з'являється серія заміток у черкаській газеті

“Прапор комуни” (“Білі чаплі в Черкаському районі”, “Переліт птахів”, “Посилимо охорону диких тварин”, “Ще про охорону водоплавної дичини” та ін.). Слід відмітити, що друкувати подібні матеріали у двохполосній газеті, лівову частку обсягу якої займало славослів'я на честь “батька народів” та інших радянських вождів, а також їх портрети, та ще й у той час, коли не тільки охорона природи, а й краєзнавство м'яко кажучи не заохочувалися, було досить важко. Що могли дати якісь там білі чаплі побудові соціалізму? Допомагали посада і особистий авторитет П.П. Орлова. До речі, крім нього природоохоронною пропагандою у пресі тоді практично ніхто в Черкасах не займався. Учений пропонував створити заповідник або мережу дрібніших охоронюваних природних територій в районі Великого Лугу, щоб зберегти надзвичайно багаті і цікаві природні комплекси заплави Нижнього Дніпра. На жаль, цей замисел так і не був реалізований. Великий Луг, знаменитий ще з козацьких часів, був затоплений при створенні Каховського водосховища.

З багатого наукового матеріалу до війни П.П. Орловим була опублікована лише невелика частина. Найбільш відомими його роботами цього періоду є “Орнітофауна Черкаського району” і “Замітки про птахів Великого луку”, що вийшли в 1941 р. у “Наукових записках Черкаського педінституту”. Стосовно першої з них треба дати деякі пояснення. У 1948 р. була надрукована більша стаття під такою ж назвою. Публікація 1941 р. стосувалася лише водно-болотяних птахів, тому В.М. Артоболевський у своїй рецензії запропонував назвати її “Матеріали до орнітофауни Черкаського району”. У своїх подальших роботах П.П. Орлов цитує її вже так, що привело до чималих непорозумінь. Цю назву можна знайти навіть у бібліографічних довідниках, хоча такої статті не існує в природі.

Петро Петрович користувався великим авторитетом серед студентів і викладачів педінституту. Він умів “запалювати” людей. Багато студентів із захопленням бралися за різноманітні дослідження під його керівництвом. Як розповідає О.М. Дудник, який близько знав П.П. Орлова, це була дуже інтелігентна і порядна людина, талановитий викладач і педагог-методист.

Петро Петрович дуже велике значення надавав підготовці до лекцій і читав їх з неперевершеною майстерністю. У студентських гуртках наукова робота велась на такому рівні, що за зібраними матеріалами друкувалися повноцінні праці по орнітології та герпетології.

Війна перешкодила реалізації багатьох планів. Вже 12.07.1941 р. П.П. Орлов був призваний до лав Червоної Армії, але за станом здоров'я прослужив лише до серпня. З 1.09 по 15.10.1941 р. він працює завідувачим кафедрою біології Ворошиловградського педінституту. Потім Наркомат освіти УРСР направляє вченого в Ташкент. В Узбекистані він тривалий час працював у загоні по боротьбі з червцем Комстока, який є паразитом тутового шовкопряда. Після війни результати цих досліджень були висвітлені у статті "К вопросу о значении птиц в распространении червца Комстока (*Pseudococcus comstocki* Kuv.)". У своїй рецензії на цю роботу В.Г. Аверін писав, що цінність її передусім у матеріалі, зібраному на території, практично не вивченій в орнітологічному відношенні.

У липні 1944 р. за викликом НКО УРСР П.П. Орлов повертається до Черкас, де знову займає посади декана природничого факультету і завідувачого кафедрою зоології. Дещо раніше - 1.03.1944 р. - у Київському державному університеті він захищає кандидатську дисертацію по орнітофауні Черкаського району, науковим керівником був В.М. Артоболовський. Ця робота лягла в основу великої статті, що була надрукована у "Наукових записках ЧДПІ" в 1948 р. У цьому фундаментальному зведенні наводяться дані по поширенню та екології 250 видів і підвидів птахів. Продовжується після війни й дослідження орнітофауни Великого Лугу.

Одразу ж включається П.П. Орлов і у природоохоронну діяльність. Вже 17.05.1945 р. в "Черкаських вістях" виходить його стаття "Охороняймо природу свого району". Учений не тільки з боєм пише про поганий стан охорони природи, зокрема птахів, на Черкащині, але й пропонує конкретні шляхи вирішення цієї проблеми.

У 1947 р. Петро Петрович стає проректором по учбовій та науковій роботі ЧДПІ, з 12.02.1949 р. - доцент. При його активній участі виходять наукові записки педінституту (П.П. Орлов був заступником голови редколегії).

Влітку 1949 р. Петро Петрович звільняється з ЧДПІ і переїздить до м. Мелітополя, де через деякий час також стає проректором по науковій та навчальній роботі місцевого педінституту. Тут він продовжує активно займатися орнітологією, досліджує птахів Мелітопольщини, велику увагу приділяє орнітофауні штучних лісових насаджень. П.П. Орлов одним з перших починає вивчати вплив гідробудівництва на птахів. У 1959

р. виходить його стаття "Изменения в орнитофауне нижнего Днепра в районе строительства Каховского гидроузла". Доповіді вченого на III Всесоюзній орнітологічній конференції (Львів, 1962) та IV зоогеографічній конференції (Одеса, 1966) були присвячені саме цьому питанню.

Помер Петро Петрович у Мелітополі у віці 92 років.

Бібліографія основних наукових публікацій П.П. Орлова:

1. Орнітофауна Черкаського району. - Наук. зап. Черкаського педінституту. 1941. 1: 51-76.
2. Замітки про птахів Великого Лугу. - Там же: 103-116.
3. К вопросу о значении птиц в распространении червца Комстока (*Pseudococcus comstocki* Kuv.). - Наук. зап. ЧДПІ. 1948. 2: 73-80.
4. Орнітофауна Черкаського району. - Наук. зап. ЧДПІ. 1948. 2 (2): 1-117.
5. Матеріали к вопросу о сельскохозяйственном значении дубоноса (*Coccothraustes coccothraustes* L.) и горлицы (*Streptopelia turtur* L.). - Зоол. журн. 1955. 34 (4): 950-952.
6. Матеріали до орнітофауни штучних лісів та позахисних смуг Мелітопольщини. - Наук. зап. Мелітопольського держ. пед. ін-ту. 1955. 3: 3-17.
7. Про гніздування білощокого крячка (*Chlydonias hybrida* Pall.) в плавнях нижнього Дніпра. - Наук. зап. Мелітопольського держ. пед. ін-ту. 1957. 4: 111-120.
8. Изменения в орнитофауне нижнего Днепра в районе строительства Каховского гидроузла. - Тр. НИИ биологии и биол. ф-та Харьков. гос. ун-та. 1959. 28: 101-114.
9. Воробьиные птицы Мелитопольщины. - Изв. Мелитопольского отделения Геогр. об-ва УССР и Запорож. обл. отд. Об-ва охраны природы УССР. 1965. 1: 1965.
10. Птицы Молочного лимана. - Там же: 151-156.
11. Про формування орнітофауни Каховського водоймища. - Екол. та історія хребетних фауни України. Київ, 1966. 118-125.

Україна (Ukraine),
258300, Черкаська обл.,
м. Канів,
вул. Шевченка, 47, кв. 201.
М.Н. Гаврилук.

